

Henryk JAROSZEWICZ*
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław

Оригинални научни рад
Примљен: 16. 09. 2016.
Прихваћен: 10. 02. 2017.

МОРФОЛОШКА СРЕДСТВА КОРИШЋЕНА У ФРАЗЕОЛОШКОЈ ДЕРИВАЦИЈИ У СРПСКОМ И ПОЉСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се разматра појава фразеолошке деривације, под којом се подразумева секундарна фразеологизација остварена помоћу морфолошких односно творбених средстава. Анализи је подвргнута језичка грађа присутна у савременим српским и пољским фразеолошким рјечницима. На основу спроведених испитивања пружа се кратка, функционална подела фразеолошке деривације према главним моделима творбе нових фразеолошких јединица. Закључено је да се у улози мотивне јединице, како у пољском тако и у српском језику, најчешће јављају глаголски фразеологизми, ређе именички фразеологизми, а као главни начин творбе мотивисаних фразеологизама примјењује се суфиксација, рјеђе префиксација. Већина творбених модела остварује се у малом броју фразеолошких деривата, изузетак чине редовно грађене глаголске именице, те перфективни и имперфективни глаголски фразеологизми. Полазећи од резултата спроведене анализе може се такође устврдити да се појава фразеолошке деривације остварује на сличан начин у оба језика, мада треба примјетити да су неки творбени модели знатно продуктивнији у пољском него у српском језику.

Кључне ријечи: фразеологизација, фразеологизам, деривација, фразеолошка деривација

Опште је познато да је фонд фразеолошких јединица које функционишу у сваком језику, како у српском тако и у пољском, промјенљив. Усљед природних језичких процеса неки фразеологизми излазе из оквира стандардног језика и постају архаизми. Истовремено, у фразеолошком систему јављају се нове јединице – фразеолошки неологизми. Неки од њих улазе у ширу употребу и временом постају дио језичког стандарда.

Најједноставнији начин на који може да се умножи број фразеологизама јесте посуђивање фразеолошких јединица из других језика. Како у пољском, тако и у српском језику постоји одређен број фразеологизама страног

* henryk.jaroszewicz@uwr.edu.pl

поријекла који су уведени у језик у виду калкова и тако, успјешно, задовољавају комуникацијске потребе домаћих корисника језика (нпр. БУРА У ЧАШИ ВОДЕ, ЗАЧАРАНИ КРУГ, ПИТАЊЕ ЖИВОТА И СМРТИ; PUNKT WIDZENIA {*тачка гледишта*}, TU JEST PIĘS POGRZEBANY {*у том грму лежи зец*}, PODŁOŻYĆ ŚWINIĘ [KOMU] {*наместити коме интригу, направити коме свињарију*} упор. Левицки/Пајђињска 1993: 316–317; Менац 1978: 219). Треба, ипак, напоменути да је тај начин повећавања фразеолошког фонда доста риједак. Ако се погледа лексички и фразеолошки систем – како српског, тако и пољског језика – лако се може примјетити да је постотак фразеолошких јединица изразито мањи него постотак лексичких посућеница¹.

Нема сумње да највећи дио нових фразеологизама јесу домаће јединице, које су се обликовале у оквиру српског језика. Узимајући у обзир статус језичког материјала који је коришћен за постанак новог фразеологизма, Мршевић-Радовић је у својим радовима наводила два начина фразеологизације – примарну и секундарну (Мршевић-Радовић 1987: 33–62, 142–147). У случају примарне фразеологизације нова фразеолошка јединица обликује се на основу слободних веза ријечи, или нефразеолошких синтагми и других скупова ријечи. Секундарна фразеологизација, која се у пољској стручној литератури назива термином „фразеолошка деривација” (*derywacja frazeologiczna*), упор. нпр. Лубаш 2003; Бомба 2003; Бутлер 1981) стварање је нових фразеологизама на основу фразеолошких јединица које већ функционишу у језику. Бавећи се појавом секундарне и примарне фразеологизације мора се примјетити да је прилично тешко одредити јасну границу између два поменута начина стварања фразеологизама. Произлази то из чињенице да су критеријуми за одређивање фразеологизама често спорни, према томе неке врсте вишелексемских конструкција један дио лингвиста сматра фразеологизмима, док их други дио изричито искључује из фразеолошког фонда. Највише контроверзи изазива положај пословица, изрека и крилатица, а осим тога неких устаљених аналитичких јединица, које карактерише прилично низак ниво експресивности – мисли се овдје превасходно на декомпоноване предикате, терминолошке синтагме, различите колокације и клишее својствене административном стилу (упор. Јарошевич 2016: 47–51; Мршевић-Радовић 1987: 20–23).

У досадашњој стручној литератури највећу пажњу привлачила је примарна фразеологизација која се (с правом) сматрала основним начином повећавања фразеолошког фонда. У њеном оквиру нови фразеологизми обликују се углавном на два начина. Први је чисто семантичке природе и најчешће се реализује на тај начин да усљед примјене метафоре, метонимије и синегдохе, перифразе или поређења неки нефразеолошки скупови ријечи добивају сасвим ново значење. Један од карактеристичних примјера фразеологизације

¹ Поред посућеница у пољској литератури помиње се још један, веома риједак начин повећавања фразеолошког фонда – ради се наиме о неосемантизацији, дакле мјењању значења фразеолошких јединица које већ функционишу у језику (нпр. ARTYSTA Z BOŻEJ ŁASKI {*надобудан, самоикли, урођен талент*} → ARTYSTA Z BOŻEJ ŁASKI {*дилетант, аматер*} – упор. Бутлер 1994: 29; Флићињски 2010: 23–24).

гдје метафора врши функцију средства за семантички преображај јесте називање различитих, свакодневних људских активности помоћу фраза које се изворно односе на активности животиња (РАШИРИТИ КРИЛА {развићи дјеловање, исказати способност}; PODWIŃAĆ OGON {подвући реп, повући се, покуњити се}), свијет биљака (ПУСТИТИ КОРЕН {учврстити положај, ојачати моћ и утицај}; WYDAĆ OWOCE {дати плода, довести до резултата}), атмосферске појаве (ВЕДРИТИ И ОБЛАЧИТИ {бити свемоћан, имати сву власт}; JAK PIORUN Z JASNEGO NIEBA {потпуно неочекивано, изненада, као гром из ведра неба}), неоргански свијет (ХЛАДАН КАО КАМЕН {безосјећајан, флегматичан}; WECZKA PROCHU {политички нестабилно подручје, буре барута}) или нека посебна, професионална људска занимања (ИГРАТИ НА ПОСЛЕДЊУ КАРТУ {чинити посљедњи покушај}; CIOS PONIŻEJ PASA {нечестан, подмукао напад, низак ударац}) (упор. Менац 1978: 220–221; Мршевић-Радовић 1987: 30–31). Класичан примјер употребе метонимије у процесу фразеологизације јесу фразеологизми који се односе на различита психичка стања, иако дословно називају различите физиолошке реакције које прате поменута психичка стања (ШКРГУТАТИ ЗУБИМА {љутити се, изражавати незадовољство}; WZRUSZYĆ RAMIONAMI {помирити се с насталим стањем, слегнути раменима}). Разумије се да значењске промјене вишелексемске јединице, уведене помоћу метафоре и метонимије, утичу на пораст њене експресивности, сликовитости, сугестивности. Ако се таква јединица у новом семантичком и стилском облику прошири у употреби, може да уђе у језичку норму као нови фразеологизам. Други начин примарне фразеологизације ситаксичке је нарави, а у ствари синтаксичко-семантичке. За грађење нових фразеолошких јединица користи се метода редукције (ко зна боље широко му поље → ШИРОКО МУ ПОЉЕ {бити слободан у дјеловању, радити по вољи}; starego wróbla na plewy nie złapiesz → STARY WRÓBEL {искусан, лукав човек}) или експанзије (тутањ → УХВАТИТИ ТУТАЊ {побјећи}; suszyć → SUSZYĆ (KOMU) GŁOWĘ {гњавити кога, досађивати коме због чега}) базне, основне нефразеолошке језичке јединице (Мршевић-Радовић, 1987: 46–62; Пајђињска, 1994: 33–34; Левицки/Пајђињска, 1993). Услјед примјене једне од двије поменуте методе долази до постанка новог устаљеног скупа ријечи који карактерише идиоматичност (значење цијелог фразеологизма не проистјече из значења његових појединих саставних дијелова) и – секундарно – експресивност, сликовитост, посебна сугестивност итд. Када таква јединица уђе у ширу употребу, може да постане дио фразеолошког фонда одређеног језика.

За разлику од примарне фразеологизације, језичке трансформације које су саставни дио секундарне фразеологизације – фразеолошке деривације – нису привлачиле већу пажњу лингвиста, како пољских тако и српских. Најчешће у оквиру секундарне фразеологизације разматрани су ови језички процеси који су водили стварању нових фразеологизама путем промјене лексичког састава базне фразеолошке јединице. Слично неким методама употребљаваним у примарној фразеологизацији, у оквиру секундарне фразеологизације нови фразеологизми граде се преко експанзије, редукције или

комутације базне јединице – у том случају фразеологизма који већ функционише у језику. Поред ових, лексичких начина стварања нових фразеологизама, у пољској стручној литератури неки истраживачи подвргавали су такође анализи и друге методе грађења фразеологизама – превасходно морфолошке. Треба, ипак, напоменути да су се ова испитивања најчешће сводила на анализу појединих, изолованих модела грађења фразеолошких јединица, прије свега фразеолошких глаголских именица.

Другачије него у случају пољске лингвистике, српски лингвисти готово нису уопште обрађали пажњу на морфолошке начине секундарне фразеологизације. Може се чак рећи да је српска лингвистика поистовјетила секундарну фразеологизацију са представљеним раније, лексичким методама грађења нових фразеологизама (примјеном редукације, експанзије и комутације дијелова базне фразеолошке јединице).

Циљ овог рада је да презентира главне моделе секундарне фразеологизације (фразеолошке деривације) у српском језику, која се остварује помоћу морфолошких средстава. Чини се да се на тај начин може допринијети проширењу општег знања о творби нових фразеолошких јединица у српском језику, те о свим могућностима проширавања фонда српских фразеологизама. Како би се могли сагледати ови процеси у мало ширем словенском језичком контексту, у раду су такође наведени пољски примјери фразеолошке деривације и укратко представљене главне пољско-српске разлике које постоје у оквиру тог начина фразеологизације. Главни извор за фразеолошку грађу која се анализира у раду јесу савремени српски, односно пољски фразеолошки рјечници – „Фразеолошки речник српског језика” Ђорђа Оташевића (Оташевић 2012), „Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika” Јосипа Матешаића (Матешаић 1982), те „Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego” Пјотра Милднера-Њецковског [Piotr Müldner-Nieckowski] (Милднер-Њецковски 2003) и „Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami” Ане Клошињске [Anna Kłosińska], Елжбјете Собол [Elżbieta Sobol] и Ане Станкјевич [Anna Stankiewicz] (Клошињска, Собол, Станкјевич 2010). Неки су примјери фразеолошких јединица пронађени у публицистичким и књижевно-умјетничким текстовима који су доступни на српским, односно пољским веб-сајтовима. Уз сваку фразеолошку јединицу преузету из таквих извора наведен је квалификатор ^{инт}.

Као што је познато, фразеологизми су са функционалне тачке гледишта истовјетни одређеним врстама ријечи. Како у пољском, тако и у српском, постоје глаголски фразеологизми који – слично глаголима – означавају радње, стања или збивања (ПРОДАВАТИ БУРГИЈЕ {говорити којешта, измишљати, мудровати}; POROSNAĆ W PIÓRKA {обогатити се, стећи иметак}). Могу се такође пронаћи именички фразеологизми који – исто као именице – означавају нека бића, предмете или појаве (БИЈЕЛА ВРАНА {велика ријеткост}; NIEBIESKI PТАК {ленићина, доколичар}). Нема сумње да постоје такође фразеологизми који служе за означавање особина одређених бића, предмета – у том случају ради се, наравно, о придјевским фразеологизмима, који функционишу у реченици слично придјевима (ДРЗАК КАО ВРАБАЦ

{врло дрзак, безобразан}; GŁUPI JAK BUT {врло глуп, глуп као ћускија}). У фразеолошком фонду налазе се такође фразеологизми чија је примарна сврха одређивање глагола или придјева по неком њиховом сталном пратилачком елементу – мјесту, времену, начину вршења радње, те количини или степену заступљености изражаване особине. Такве фразеолошке јединице могу се сматрати прилошким фразеологизмима јер са функционалног погледа истовјетне су баш прилозима (ИЗ ПЕТНИХ ЖИЛА {свом снагом}; NA WARIACKICH PAPIERACH {лудачки, махнито})².

Узимајући у обзир ову функционалну поделу фразеологизама, у оквиру фразеолошке деривације може се навести седам главних модела творбе нових фразеолошких јединица.

1. Глаголски фразеологизам → глаголски фразеологизам

Глаголски фразеологизми који се стварају на основу других глаголских фразеологизама најчешће се изводе помоћу суфиксације или префиксације. Услед употребе различитих суфикса стварају се прије свега имперфективни глаголски фразеологизми (БАЦИТИ СЈЕНУ НА КОГА → **БАЦ-А-ТИ СЈЕНУ НА КОГА**, РАЗВИТИ БАРЈАК → **РАЗВ-ИЈА-ТИ БАРЈАК**; DOTRZ-E-Ć DO SEDNA {погодити у срж, суштину} → **DOCIER-A-Ć DO SEDNA** {погађати у срж, суштину}), ређе итеративни глаголски фразеологизми ЈУРИТИ КАО ЛУД → **ЈУР-ЦА-ТИ КАО ЛУД**^{инт}; БУЋ НА GAZIE {бити под гасом, бити напит} → **В-УВА-Ћ НА GAZIE** {бивати под гасом, бивати напит}). Префикси се користе најчешће у творби инхоативних глаголских фразеологизама (ПЛАКАТИ КАО ЉУТА ГОДИНА → **ЗА-ПЛАКАТИ КАО ЉУТА ГОДИНА**; ГОВОРТИ ИЗА ЗУБА → **ПРО-ГОВОРТИ ИЗА ЗУБА**, ЋУЛИТИ УШИ → **НА-ЋУЛИТИ УШИ**; КОСНАЋ СИĘ [W KIM] NA UMÓR {лудо, силно вољети кога} → **ЗА-КОСНАЋ СИĘ [W KIM] NA UMÓR** {смртно се заљубити у кога}), те перфективних глаголских фразеологизама (ТРЧАТИ КАО БЕЗ ДУШЕ → **ДО-ТРЧАТИ КАО БЕЗ ДУШЕ**; ГОРЈЕТИ КАО БАРУТ → **ИЗ-ГОРЈЕТИ КАО БАРУТ**, ЛОМИТИ [КОМЕ] КИЧМУ → **С-ЛОМИТИ [КОМЕ] КИЧМУ**; MIESZAĆ KOGO Z BŁOTEM {бацати се блатом на кога, оцрњивати кога} → **Z-MIESZAĆ KOGO Z BŁOTEM** {бацити се блатом на кога, оцрнити кога}).

Већина раније наведених фразеолошких јединица може се пронаћи у српским и пољским фразеолошким рјечницима. Изузетак представљају само итеративни фразеологизми који нису забележени ни у једном рјечнику. Ваља, ипак, напоменути да се ове јединице могу срести у другим изворима – мисли

² У неким пољским радовима говори се такође о фразеолошком показатељу („wskaźnik frazeologiczny”). Под овим термином подразумевају се фразеологизми који функционишу у реченици аналогно са приједлогом (W OPARCIU O (CO) {на основу (чега), полазећи од (чега)}), везника (ZARÓWNO (CO) JAK I (CO) {како (што) тако и (што)}), партикула (TEŻ MI (CO)! {и то ми је (што)!}) итд. (упор. Левицки/Пајђињска: 1993, 310).

се овдје превасходно на различите књижевно-умјетничке и новинарске текстове, доступне између осталог на српским и пољским веб-сајтовима. Имперфективни и перфективни фразеологизми граде се у српском и пољском језику доста редовно, док су други фразеологизми – нарочито деминутивни и итеративни – прилично ријетки.

Напомена. Посебну појаву представљају фразеологизми са деминутивним значењем у чијој структури се садржи именичка компонента која алтернира са обликом именице изведене деминутивним суфиксом: СИСАТИ [КОМЕ] КРВ НА СЛАМКУ → СИСАТИ [КОМЕ] КРВ НА СЛАМЧ-ИЦУ, NIE PISNAĆ SŁOWA {не писнути, ни ријечи проговорити} → NIE PISNAĆ SŁÓW-КА {не писнути, ни „рјечце” проговорити}. Уколико је глаголски фразеологизам сложеније структуре, може доћи и до алтернације атрибута уз именичку компоненту нпр. ВИСИТИ О СЛАБОМ КОНЦУ–висити о слабашном кончићу и сл.

2. Глаголски фразеологизам → именички фразеологизам

Глаголски фразеологизми могу такође да наступе у улози основа за грађење именичких фразеологизама. У таквом случају нове фразеолошке јединице стварају се само уз помоћ суфиксације. У најбројнију групу фразеолошких деривата спадају фразеолошке глаголске именице, грађене редовно помоћу српских суфикса *-ње*, *-ће* односно пољских *-anie*, *-enie*, *-cie* (ЦЕПАТИ ДЛАКУ НА ЧЕТВЕРО → ЦЕП-АЊЕ ДЛАКЕ НА ЧЕТВЕРО^{ИНТ}, ТРАЖИТИ ДЛАКУ У ЈАЈЕТУ → ТРАЖ-ЕЊЕ ДЛАКЕ У ЈАЈЕТУ^{ИНТ}, СВРГНУТИ С ПРЕСТОЛА → СВРГНУ-ЊЕ С ПРЕСТОЛА^{ИНТ}, КЛЕРАЌ ВІЕДЕЋ {кубурити, натезати крај с крајем, живети тешко} → КЛЕР-АНИЕ ВІЕДУ {кубурење, натезање краја с крајем, тежак живот}). Поред ових гл. именица, доста чести су такође фразеолошки називи радњи и стања извођени другим суфиксима, најчешће нултим суфиксом *-ø* или *-ба* (ЛОВИТИ У МУТНОМ → ЛОВ(Ø) У МУТНОМ, БОРИТИ СЕ НА ЖИВОТ И СМРТ → БОР-БА НА ЖИВОТ И СМРТ, ЖИВЈЕТИ НА ВИСОКОЈ НОЗИ → ЖИВ-ОТ НА ВИСОКОЈ НОЗИ; УСІЕКАЌ ОД ШВИАТА {бјежати од свијета, стварности} → УСІЕЧЗ-КА ОД ШВИАТА {бјекство од свијета, стварности}, ПОДРОЏОВАЌ В СЗАСІЕ {путовати кроз вријеме} → ПОДРОЏ(Ø) В СЗАСІЕ {путовање кроз вријеме}).

У фразеолошким називима радњи посебно мјесто заузима група фразеолошких деривата изведених на основу компаративних фразеологизама. Ради се, наиме, о фразеологизмима који су – за разлику од већине мотивисаних фразеологизама – настали преко суфиксације оба аутосемантичка члана мотивне фразеолошке јединице (ЖИВЈЕТИ КАО ПАС → ПАС-ЈИ ЖИВ-ОТ, ЋУТАТИ КАО ГРОБ^{ИНТ} → ГРОБ-НО ЋУТА-ЊЕ^{ИНТ}, РАДИТИ КАО РОБ → РОП-СКИ РАД(Ø)^{ИНТ}; WYGLĄDAĆ JAK UPIÓR {изгледати ужасно, страшно, језиво, изгледати као авет} → UPIOR-NY WYGLĄD(Ø) {ужасан,

страшан, језив, аветињски изглед})³. Тај начин секундарне фразеологизације је знатно чешће заступљен у пољском него у српском језику.

У оба језика може се срести мали број мотивисаних фразеолошких јединица у које као саставни дио улази глаголски придјев (ОТВОРИТИ РАНУ → *ОТВОР-ЕНА РАНА*; ЗАДАТИ РИЈЕЧ → *ЗАДА-НА РИЈЕЧ*; POSTAWIĆ [КОМУ] WYSOKO POPRZECZKĘ {стављати коме велике захтеве, захтевати много од кога} → *WYSOKO POSTAWI-ОНА POPRZECZKA* {велике захтеве}).

Бавећи се овом врстом фразеолошке деривације треба напоменути да су фразеолошке глаголске именице – редовно извођена и вероватно најбројнија врста фразеологизама мотивисана другим фразеолошким јединицама – сасвим изостављена како у српским, тако и пољским фразеолошким рјечницима.

3. Глаголски фразеологизам → придјевски фразеологизам

На основу глаголских фразеологизама, сем именичких и других глаголских фразеологизама, могу се изводити такође придјевски фразеологизми. Нова фразеолошка јединица гради се путем претварања глагола – који чини саставни дио мотивног фразеологизма – у граматички облик трпног глаголског придева САБИТИ КАО САРДИНЕ → *ЗБИЈЕНИ КАО САРДИНЕ*; НАКИТИТИ СЕ ШЉИВОВОМ ГРАНОМ → *НАКИЋ-ЕН ШЉИВОВОМ ГРАНОМ*; ЗАДУЖИТИ СЕ ПРЕКО ГЛАВЕ → *ЗАДУЖ-ЕН ПРЕКО ГЛАВЕ*; ROBIĆ [КОГО] W KONIA {варати, обмањивати} → [КТО] *ROBI-ОНУ W KONIA* {преварен, обманут}. Може се примјетити да се у многим случајевима у улози мотивне јединице јавља и компаративни фразеологизам GRAĆ JAK Z NUT {свирати глатко, течно, слободно, без муке} → *GRA-НУ JAK Z NUT* {глатко, течно, слободно свиран}.

У пољском језику помоћу суфикса *-ąc(y)*, којем би одговарао аналогни српски придјевски суфикс *-ћи*, на основу већине транзитивних глагола могу се редовно градити, у сваком роду, девербативни придјеви типа (*robić* {радити} → м.р. *robi-ący* {који ради}, ж.р. *robi-ąca* {која ради}, с.р. *robi-ące* {које ради}). Као што је познато, насупротив пољском језику, творба аналогних придјева у српском језику је ограничена и сведена на ограничен број мотивисаних, придјевских јединица (Клајн 2003: 308–311). Пољска фразеолошка деривација потпуно искоришћује системске могућности творбе девербативних придјева, стога у фразеолошком фонду пољског језика може се пронаћи велик број фразеологизама типа: *ROBIĄCY* [КОГО] *W KONIA* (м.р.), *ROBIĄCA* [КОГО] *W KONIA* (ж.р.), *ROBIĄCE* [КОГО] *W KONIA* (с.р.), које мотивише једна фразеолошка основа, у том случају фразеологизам *ROBIĆ* [КОГО] *W KONIA*. Због системских ограничења присутних у

³ У Матешиевом *Frazeološkom rječniku hrvatskog ili srpskog jezika* налази се фразеологизам ШУТЈЕТИ КАО ГРОБ те изведеница ГРОБНА ШУТЊА.

српском творбеном систему, за горе наведен тип пољских фразеолошких деривата тешко је пронаћи аналогне, српске примјере.

4. Глаголски фразеологизам → прилошки фразеологизам

Глаголски фразеологизми мотивишу такође прилошке фразеологизме. Као примјер могу се навести јединице типа (ПОДИЋИ ГЛАВУ → ПОДИГ-НУ-ТЕ ГЛАВЕ^{инт}, СКРСТИТИ, ПРЕКРСТИТИ РУКЕ → (СЕДЕТИ, СТАЈАТИ) СКРШТЕНИХ (ПРЕКРШТЕНИХ) РУКУ; ВЕЗАТИ (КОМЕ) РУКЕ → (БИТИ) ВЕЗАНИХ РУКУ; ПОДВИТИ РЕП → (ОТИЋИ) ПОДВИЈЕНА РЕПА...; SPUSĆIĆ GŁOWĘ {спустити, оборити главу} → ZE SPUSZCZ-ONA GŁOWĄ {спуштене, оборене главе}). Треба, ипак, подвући да су такви примјери фразеолошке деривације ријетки како у пољском, тако и у српском језику.

5. Именички фразеологизам → именички фразеологизам

Осим глаголских фразеологизама у улози мотивне јединице јављају се такође друге врсте фразеолошких јединица, прије свега именички фразеологизми. Нови фразеологизми који се стварају помоћу суфиксације, могу се подијелити на двије групе. У прву улазе модификацијски, деминутивни именички глаголи ФИНА ПТИЦА → ФИНА ПТИЧ-ИЦА, ШАКА ЉУДИ → ШАЧ-ИЦА ЉУДИ; СМОКВИН ЛИСТ → СМОКВИН ЛИСТ-ИЋ; MAŁE PIWO {лук и вода, просто као пасуљ, ситница} → MAŁE PIW-KO {лук и вода, просто као пасуљ, ситница}. Другу групу чине таутолошки облици, који су настали путем претварања неконгруентног атрибута – саставног дела мотивног фразеологизма уп. калк с фр. *la chair à canon* у облику с конгруентним атрибутом – ХРАНА ЗА ТОПОВЕ → ТОПОВ-СКА ХРАНА; IGRASZKI SŁÓW {угра ријечи} → IGRASZKI SŁOW-NE {угра ријечи}.

6. Придјевски фразеологизам → придјевски фразеологизам

У оквиру фразеолошке деривације може се пронаћи модел, у којем придјевски фразеологизми мотивишу друге придјевске фразеологизме. Као примјер ове врсте секундарне фразеологизације која се остварује помоћу морфолошких средстава могу се навести сљедећи примјери модификацијских, деминутивних фразеологизама: ЛАК КАО ПЕРО → ЛАК КАО ПЕР-ЦЕ⁴;

⁴ У Матешиневој *Frazeološkom rječniku hrvatskog ili srpskog jezika* налази се примјер ДОБАР КАО КРУХ те изведеница ДОБАР КАО КРУШАЦ.

WESOŁY JAK PTAK {*весео, безбрижан као птица*} → WESOŁY JAK PTASZ-**EK** {*весео, „безбрижан као птичица”*}, RUMIANY JAK JABŁKO {*румен, црвен, црвенкаст као јабука*} → RUMIANY JAK JABŁ-**USZKO** {*румен, црвен, црвенкаст као јабука, јабучица*}, PRACOWITY JAK PSZCZOŁA {*радин као пчела*} → PRACOWITY JAK PSZCZÓŁ-**KA** {*„радин као пчелица”*}. У наведеним примјерима долази до појачања експресивности услед суфиксације именичке компоненте поредбеног придјевског фразеологизма.

7. Придјевски фразеологизам → именички фразеологизам

У последњем моделу фразеолошке деривације на основу придјевских фразеологизама граде се именичке фразеолошке јединице. Творба нових фразеологизама остварује се преко суфиксације једног или два аутосемантичка члана основне фразеолошке јединице, најчешће компаративног придјевског фразеологизма (ТИХ КАО ГРОБ → ГРОБ-**НА** ТИШ-**ИНА**; ВЈЕРАН ДО ГРОБА → ВЈЕРН-**ОСТ** ДО ГРОБА, ГЛАДАН КАО КУРЈАК → КУРЈАЧ-**КА** ГЛАД(**Ø**)^{ОТА5}; CIERPLIWY JAK ANIOŁ {*врло стрпљив*} → ANIEL-**СКА** CIERPLIW-**OŚĆ** {*огромно, неизмјерно, велико стрпљење*}).

*

На основу кратке анализе језичке грађе која је прикупљена у српским и пољским рјечницима може се дати неколико општих закључака. Нема сумње да секундарна фразеологизација која се остварује помоћу морфолошких средстава има много модела, врста и подврста, како у српском, тако и у пољском језику. Нове фразеолошке јединице стварају се најчешће на основу глаголских фразеологизама, али у улози мотивне јединице могу да се појаве такође именички и придјевски фразеологизми. Већина раније описаних врста секундарне фразеологизације остварује се у малом броју мотивисаних јединица – за неке подврсте могло се пронаћи само неколико примјера. Изузетак чине редовно грађене фразеолошке глаголске именице те перфективни и имперфективни глаголски фразеологизми. У оквиру фразеолошке деривације нове јединице граде се најчешће помоћу суфиксације, знатно ређе префиксације. Ваља подсјетити да у пољском језику постоји такође група фразеолошких деривата који су изведени путем морфонолошких алтернација. Највећи дио фразеолошких јединица створених у оквиру фразеолошке деривације јесу самостални фразеологизми, мада је могућа и творба фразеолошких варијаната. Ако се подвргне анализи српска и пољска језичка грађа, може се примјетити да је фразеолошка деривација појава чији је опсег приближно исти у оба језика. Треба, ипак, примјетити да постоји неколико типова фразеолошких деривата који су – за разлику од пољског језика – прилично

⁵Клајн сматра да је придјев *гладан* изведен на основу именице *глад* (Клајн 2003, 217).

ријетки у српском стандарду. Ради се прије свега о доста популарним у пољском језику деминутивним фразеологизмима те именичким фразеологизмима који су грађени на основу компаративних придјевских фразеологизама. Не смије се заборавити ни то да опсег српске фразеолошке деривације сужавају неке системске, граматичке особине српског језика. Мисли се углавном на ограничену творбу девербативних придјева у српском језику што непосредно утиче на мању – у односу на пољски језик – продуктивност придјевских фразеолошких деривата.

ЛИТЕРАТУРА

- Бомба 2003:** S. Wąba, „Derywacja frazeologiczna jako jeden ze sposobów pomnażania frazeologii współczesnej polszczyzny”, *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza* бр. X (XXX), 7–23.
- Бутлер 1981:** D. Buttler, „O zjawiskach derywacji we frazeologii”, *Poradnik Językowy* 5, 229–237.
- Бутлер 1994:** D. Buttler, „Przydatność pojęć i terminów słowotwórczych w badaniach frazeologicznych”, *Z Problemów Frazeologii Polskiej i Słowiańskiej*, VI, 27–32.
- Јарошевич 2012:** H. Jaroszewicz, „Варијантност фразеолошких јединица у српском и пољском језику”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 41/1, 507–518.
- Јарошевич 2016:** H. Jaroszewicz, *Derywacja frazeologiczna w języku polskim i serbskim*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Клошињска, Собол, Станкјевич 2010:** A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa: PWN.
- Левицки/Пајђињска 1993:** A. M. Lewicki, A. Pajdzińska, *Frazeologia*, у: *Encyklopedia kultury polskiej XX w.*, књ. II (уред. J. Bartmiński), Wrocław: Wiedza o kulturze, 307–326.
- Лубаш 2003:** W. Lubaś, *Polskie gadanie. Podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Матешић 1982:** J. Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga
- Менац 1978:** A. Menac, „Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije”, *Filologija*, VIII, 219–226.
- Милднер-Њецковски 2003:** P. Müldner-Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Świat Książki.
- Мршевић-Радовић 1987:** Д. Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Оташевић 2012:** Ђ. Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.

Пајђињска 1994: A. Pajdzińska, „Derywacja frazeologiczna czy derywacja od frazeologiczna?“, *Z Problemów Frazeologii Polskiej i Słowiańskiej*, VI, 33–40.

Флићињски 2010: P. Fliciński, „Sposoby pomnażania współczesnego zasobu frazeologicznego polszczyzny“, *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Teoria. Zagadnienia*, (yp. S. Bąba, K. Skibski, M. Szyszko), Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 21–32.

Henryk Jaroszewicz

MORPHOLOGICAL RULES OF PHRASEOLOGICAL DERIVATION
IN SERBIAN AND POLISH

Summary

The dissertation discusses the phenomenon of phraseological derivation which means secondary phraseologization (according to Mršević-Radović) made through morphological rules. This paper analyses phraseologies collected in contemporary Serbian and Polish dictionaries. Based on the research, dissertation presents a functional classification of phraseological derivation organized according to the main models of creating new phraseological units. It has been found that as the motivational unit, in Polish and Serbian, most frequently used are verbal phraseologies, rarely nouns. Most derivative models are realized by a small number of derivatives, with the exception of the regularly generated gerunds. Based on the results of the analysis, it can be stated that the phenomenon of phraseological derivation is similar in the two languages.

Key words: phraseologization, phraseology, derivation, phraseological derivation.